

Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Ahmet Bican Ercilasun*

Özet: Bu çalışmada dünya dillerinin genetik ve tipolojik sınıflandırmaları ele alınmış, bu sınıflandırmalar içinde Türkçenin yeri gösterilmiştir. Genetik sınıflandırmalarda Altay, Ural-Altay, Nostratik ve Avrasyatik teorileri üzerinde durulmuş; bu teorilerde Türkçenin yeri belirtilmiştir. Tipolojik sınıflandırmalarda “kelime yapımı” ve “kelime sırası” ölçütlerine göre yapılan sınıflandırmalar ve bu sınıflandırmalar içinde Türkçenin yeri ortaya konmuştur. Çalışmanın sonunda Türkçenin kategorik, sentaktik, morfolojik ve fonetik bazı özellikleri maddeler hâlinde belirtilerek Türkçenin bu açılardan diğer dünya dilleriyle olan benzerlik veya farklılıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Türkçe, Dünya Dilleri, Nostratik, Avrasyatik, Sınıflandırma

The Place of Turkish among The World Languages

Abstract: This paper focuses on the genetic and typological classifications of the world languages and states the place of the Turkish language in these classifications. In genetic classification Altay, Ural-Altay, Nostratic and Eurasiatic theories are considered and the relationship between the Turkish and other languages are analyzed. In typological classification “word building” and “word order” criteria are considered in relation to Turkish language. In the end, some categorical, syntactic, morphological and phonetic characteristics of Turkish are mentioned and these characteristics are compared with other world languages.

Key words: Turkish, World Languages, Nostratic, Eurasiatic, Classification

Türkiye’de “Türkçe” sözü dar ve geniş olmak üzere iki anlamda kullanılır. Dar anlamda Türkçe, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile vaktiyle Osmanlı idaresi altında bulunan Balkanlar ve Irak, Suriye gibi ülkelerde yaşayan

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Emekli Öğretim Üyesi, bercilasun@gmail.com

Türkler tarafından kullanılan dil demektir. Elbette buna anılan ülkelerden Avrupa, Amerika ve Avustralya'ya göç etmiş Türklerin dili de dahildir. Bu anlamda 70 milyonun üzerinde bir nüfustan bahsedebiliriz.

Geniş anlamda Türkçe, Türk soylu toplulukların tamamının dilini ifade eder. Bu anlamda biz, Azerbaycan Türkçesi, Türkmençe, Özbekçe, Uygurca, Kırgızca, Kazakça, Tatarca, Başkurtça vb dillerin hepsine Türkçe deriz. İngilizcede *Turkic* kelimesi çıkmadan önce *Turkish* kelimesinin ifade ettiği geniş anlam gibi. Türkiye Türkologlarının küçük bir kısmı geniş anlam yani *Turkic* için *Türki* kelimesini kullanırlar; çoğu ise *Türkçe* veya *Genel Türk Dili* terimlerini tercih ederler. Geniş anlamıyla Türkçe 200 milyona yakın insan tarafından konuşulur.

Ben bu konuşmamda Türkçe sözünü geniş anlamda kullanacağım.

* * *

Dünya dilleri başlıca iki bakımdan sınıflandırılır: 1. Köken (genetic) 2. Tipoloji.

Genetik bakımdan Türkçe Altay dilleri arasında yer alır. Altay dilleri Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzcadan oluşur. Korece ile Japonca'yı da Altay dilleri ailesinden kabul eden Altayistler vardır. Altayistlere göre bu diller ortak bir atadan inmişlerdir. Altay dilleri arasında Türkçeye en yakın dil Moğolcadır. Bazı Türkologlar Altay dillerinin akrabalığına inanmaz. Türkçe ile Moğolca arasındaki benzerlikleri dil ilişkileri ile açıklarlar.

19. yüzyıldaki karşılaştırmalı dilbilimcilerden bir kısmı Türkçeyi daha geniş bir aile içine yerleştirmişlerdi: Ural-Altay Dil Ailesi. Bu dil ailesi önce Ural ve Altay kollarına ayrılıyor, Türkçe de Altay kolu içinde yer alıyordu ve Ural ailesini oluşturan Macarca, Fince gibi diller de Türkçe ile uzak akraba oluyordu.

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan iki teori, Türkçeyi daha büyük dil aileleri içine yerleştirmiştir. Bunlardan birincisi 1960'ların ilk yarısında Moskova'da ortaya çıkan Nostratik teoridir. Vladimir İliç-Svitç tarafından ileri sürülen teoriye göre altı dil ailesi birbiriyle uzak akrabadır ve bir büyük aile (macrofamily) oluşturur. Bu altı dil ailesi şunlardır: 1. Hami-Sami, 2. Kartvel, 3. Hint-Avrupa, 4. Ural, 5. Dravid, 6. Altay (İliç-Svitç 1971). Nostratik teorisinin aynı yıllardaki diğer kurucusu Aharon Dolgopolsky Dravid ailesi yerine Eskimo-Aleut ailesini koyar (Greenberg 2000: 8). Demek ki bu teoriye göre Türkçe, Nostratik büyük ailesi içindeki Altay dil ailesinin bir üyesidir. Yani Moğolca, Tunguzca gibi Altay dilleriyle yakın akraba; Arapça, Gürcüce, İngilizce, Fince, Tamilce veya Eskimoca gibi dillerle uzak akrabadır. Bu teoride Korece Altay ailesi içinde, Japonca dışında sayılmıştır.

Diğer büyük aile teorisi Joseph H. Greenberg tarafından 1960'larda

Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya atılmış, ancak Greenberg'in konuyla ilgili eserleri 2000 ve 2002 yıllarında yayımlanmıştır. Greenberg tasarladığı büyük aileye Avrasyatik (Eurasian) adını vermiş ve aşağıdaki sekiz dil ailesini uzak akraba kabul etmiştir: 1. Etrüsk, 2. Hint-Avrupa, 3. Ural-Yukagir, 4. Altay, 5. Kore-Japon-Aynu, 6. Gilyak, 7. Çukçi-Kamçatka, 8. Eskimo-Aleut (Greenberg 2002: 193-195). Demek ki Avrasyatik teorisine göre Türkçe, Avrasyatik büyük ailesi içindeki Altay dil ailesinin bir üyesidir. Greenberg'in Korece ile Japonca'yı Altay ailesi içinde saymadığı ve Aynuca ile birlikte onları ayrı bir aile kabul ettiği görülmektedir.

Birbirine benzeyen bu iki teori arasındaki asıl fark Hami-Sami, Dravid ve Kartvel dilleri konusunda ortaya çıkar. Bu üç dil ailesi Nostratik içine alınmıştır, Avrasyatik büyük ailesine ise alınmamıştır. Buna karşılık Avrasyatik içinde Japon-Aynu, Gilyak, Çukçi-Kamçatka dil aileleri vardır.

Nostratikçi İllic-Svitç altı dil ailesinden 378 kelimeyi karşılaştırmış ve bunların ortak bir kökten geldiğini ileri sürmüştür.

Greenberg'in 2002'de yayımlanan *Lexicon*'unda 437 kelime karşılaştırılmıştır.

1990'dan sonra Nostratik teorisi savunucuları Amerika Birleşik Devletlerinde de ortaya çıkmıştır. Bunlardan Allan R. Bomhard ve John C. Kerns 1994'te *The Nostratic Macrofamily* adlı bir eser yayımlamışlar ve Sümerceyi de kattıkları Nostratik büyük ailesi içinden 601 kelimeyi karşılaştırmışlardır.

Büyük aile teorilerinin Amerika'da 1990'dan sonra revaç bulmasının sebeplerinden biri insanlığın genetik tarihiyle ilgili çalışmaların ilerlemesi ve bütün insanların tek kökene bağlanabilmesidir. Greenberg'in öğrencilerinden Merritt Ruhlen ve John D. Bengston "*Global Etymologies*" adlı geniş bir araştırmalarında, farklı ailelere ait pek çok dünya dilinde ortak olan 27 kelime tespit etmişlerdir. Söz gelişi "parmak, el, bir, beş, on" gibi aynı anlam çerçevesi içinde kabul ettikleri anlamlardan birini taşıyan ve ses olarak birbirine benzeyen, ilk biçimini *tik* olarak tasarladıkları kelimeyi tam 167 dilde örneklendirmişlerdir. 167 dil içinde Amerika yerli dilleri de vardır, Afrika dilleri de vardır, Sami diller de, Altay dilleri de. Mesela Türkçede *tek* "bir, yalnız" anlamlarına gelir. Latince *dig* "parmak" demektir. Eski Korece *têk* "on", Japonca *te*, Aynuca *tek* "el", Eski Çince *t'iek* "tek, bir", Bantu dillerinden Tongacada *tihô* "parmak", Amerikan yerli dillerinden Manguacede *tike* "bir" demektir (Ruhlen 1994: 322-323).

Bugün birçok dilci tarafından büyük aile teorilerine itiraz edilmektedir. Genetik ve karşılaştırmalı dil çalışmaları ilerledikçe bu tür nazariyelerin daha fazla taraftar bulacağı düşünülebilir.

* * *

Tipolojik sınıflandırmalarda birçok ölçüt kullanılmaktadır. En eski ve yaygın ölçütlerden biri kelime yapımı (word building) ölçütüdür. Buna göre

dünya dilleri üçe ayrılır: 1. Tek heceli (isolating / analytic) diller, 2. Eklemeli (agglutinating) diller, 3. Çekimli / bükünlü (inflectional / fusional) diller.

Tek heceli dillerde son ekler (endings) yoktur ve kelimeler çekimlenmez. Çok kuvvetli bir tonal sistem vardır ve kelimelerdeki tonlama anlam ayırt edici özelliğe sahiptir. Tonlama dışında kelime birleşmeleriyle de yeni kelimeler yapılır. Çince, Tibetçe, Burmaca, Tayca, Vietnamca tek heceli dillerdendir.

Çekimli dillerin en önemli özelliği ablaut adı verilen sistemdir. Türkçede buna içten kırılma (internal change) diyebiliriz. Bu sistemde kelimeler kök ünlüsünün değişmesiyle yapılabilir. Söz gelişi İngilizcede “şarkı söylemek” anlamındaki *sing* sözünün ikinci ve üçüncü biçimleri ünlünün değişmesiyle elde edilir: *sang*, *sung*. Arapçada *ketebe* “yazdı”, *kutibe* “yazıldı”, *kitâb* “kitap”, *kütüb* “kitaplar” demektir. Hint-Avrupa dilleri ile Sami diller çekimlidir.

Eklemeli dillerde kelimeler, morfemlerin (kök ve eklerin) birbirine ulanmasıyla yapılır; kelimeler arası ilişkiler de büyük oranda eklerle sağlanır. Ablaut yoktur, kök ünlüsünün değişmesiyle kelime yapılamaz. Mesela Türkçede *kış* sözünün ünlüsünü değiştirerek yeni kelime yapamayız. *Kış*, *kuş* tamamen farklı kelimelerdir. Yani çekimli dillerde kök ünlüsü gramatikal bir öge gibi kullanılabilirken eklemeli dillerde bu mümkün değildir. Türkçenin de içinde bulunduğu Altay dilleri eklemeli dillerdir. Diğer eklemeli dil aile veya gruplarından bazılarını da veriyorum: Ural dilleri, Kartvel dilleri, Kuzey-Batı Kafkas dilleri, Kuzey-Doğu Kafkas dilleri, Dravid dilleri, Eskimo-Aleut dilleri, Çukçi-Kamçatka dilleri, Astronezya dilleri, Bantu dilleri, Atabaskan dilleri, Siu dilleri, Maya dilleri, Birkaç eklemeli dil daha: Baskça, Swahili, Çeyen, Çeroki, Zulu ve ölü dillerden Sümerce, Elamca, Hattice, Hurrice, Urartuca.

Eklemelilik veya çekimlilik özelliği dil akrabalığına delalet etmez. Görüldüğü gibi birbiriyle ilgisiz pek çok dil eklemelidir. Çekimli diller içinde de hem Sami diller hem Hint-Avrupa dilleri vardır. Ancak aynı aile üyelerinin aynı tip özelliğe sahip oldukları da göz ardı edilemez.

Tipolojik sınıflandırmada diğer bir ölçüt kelime sırasıdır (word order). Cümle öğelerinin sırası bakımından dünya dilleri altıya ayrılır: SVO, SOV, VSO, VOS, OVS, OSV.

Bu harflerden S özneyi (subject), V yüklemi (verb), O tümleci (object) temsil eder. Matematik olarak da zaten altı ihtimalden fazlası söz konusu olamaz.

Dünyadaki dillerin büyük çoğunluğu SVO, yani özne-yüklem-tümleç dilidir. Arapça, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Swahili, Tayca, Vietnamca gibi.

Türkçe SOV, yani özne-tümleç-yüklem dilidir. Diğer Altay dilleri de bu tiptedir. Ayrıca Çince, Hint, Fars, Ermeni vb Hint-Avrupa dilleri, ölü dillerden Sümerce, Hititçe, Elamca da SOV dilidir.

Diğer tiplerdeki diller azdır. Welsh, Hawai, Maori dilleri VSO; Astronezya

dilleri VOS; Amazon yerli dillerinden Hixkaryana OVS, aynı bölgeden Apurina OSV tiplidir.

Sıfat ve isim tamlamalarındaki kelime sırası bakımından da dünya dilleri ikiye ayrılarak tasnif edilir. Türkçede sıfat ve tamlayan, yani yardımcı öge önce, asıl öge sonra gelir. Hint-Avrupa dilleriyle Sami dillerde yardımcı öge sondadır.

Türkçeyi başka dillerden ayıran diğer bazı tipolojik özellikleri de maddeler hâlinde belirtmek Türkçenin yerini anlamak bakımından faydalı olur.

1. Türkçe son takılı (post-positional) bir dildir. Kelimeler arası ilişkiler sona gelen çekim ekleri ve edatlarla sağlanır. Hint-Avrupa dilleri ve Sami diller ise ön takılı (pre-positional) dillerdir.

2. Farsçadaki *ki*, İngilizcedeki *that*, *wich*, Fransızcadaki *que*, *que*, Arapçadaki *ellezî* gibi bağlayıcılarla kurulan yan cümle-temel cümle sentaks düzeni Türkçede yoktur. Türkçe bu yapıları sıfat-fiil (ortaç) ve zarf-fiillerle (ulaç) karşılar.

3. Sami dillerle birçok Hint-Avrupa dilinde görülen artikül Türkçede bulunmaz. Çünkü Türkçede isimler bir tek nesnenin değil türün adıdır. Belirlilik isim tamlamalarında tamlayan ekiyle, nesnelere yükleme hâli ekiyle belirtilir. Bunların dışındaki belirlilik / belirsizlik ancak bağlamdan anlaşılır.

4. Yine bazı Hint-Avrupa dilleriyle Arap dilinin bir özelliği olan gramatikal cinsiyet (erkeklik, dişilik veya nötr) Türkçede yoktur.

5. Türkçe birçok dil gibi, teklik ve çokluk kategorilerine sahiptir. Arapçada bulunan ikilik (tesniye) Türkçede bulunmaz.

6. Birçok dilde aynı kelime hem isim hem fiil kökü olabilir; Türkçede olamaz. Aynı görülenler ya kök değildir, ya sonradan ortaya çıkmış biçimlerdir.

7. Evet-hayır sorusu bazı Hint-Avrupa dillerinde kelime sırası değiştirilerek; Arapçada ön ekle yapılıdır. Türkçede ise sona gelen *-mi* ekiyle.

8. Dünya dillerinin birçoğu gibi Türkçe de onlu (decimal) sayı sistemine sahiptir. Bazı Kafkas dilleriyle Bask dilinde ise sayı sistemi yirmilidir. Sayılarda Türkçeyi başka dillerden ayıran en önemli özellik ise *yirmi*, *otuz*, *kırk*, *elli* kelimelerinin *iki*, *üç*, *dört*, *beş* kelimelerinden bağımsız olmasıdır. Birkaç dilden örnek vererek bunu açayım. İngilizce: *two-twenty*, *three-thirty*, *four-fourty*, *five-fifty*. Rusça: *dva-dvadtsat*, *tri-tridtsat*, *çitiri-sorok*, *pyat'-pyat'desyat*. Arapça: *isneyn-'aşrûn*, *selâse-selâsûn*, *erba'a-erba'ûn*, *xamse-xamsûn*. Moğolca: *hoyar-horin*, *gurban-guçin*, *dörben-döçin*, *tabun-tabin*. Görüldüğü gibi bazı dillerdeki *iki-yirmi* ve Rusçadaki *dört-kırk* (*çitiri-sorok*) müstesna birleri gösteren sayı ile onları gösteren sayı arasında açıkça köken birliği vardır. Fakat Türkçe *kırk*'ın *dört* ile, *elli*'nin *beş* ile hiç ilgisi yoktur.

Bazı fonetik özelliklerle konuyu bitirelim. Yine maddeler hâlinde veriyorum:

1. Hepinizin bildiği gibi Türkçede ünlü uyumları vardır. Altay ve Ural

dillerinde de bulunan bu özellik Sami dillerle Hint-Avrupa dillerinde yoktur.

2. Türkçede ünlü sayısı birçok dile göre fazladır; sekiz, bazı lehçelerde dokuz ünlü vardır. Bu bakımdan Türkçeye bir ünlü dili desek yeridir. Burada Arapçanın ünlülerinin sadece üç adet olduğunu hatırlatalım.

3. *o, ö* ünlüleri (Kırgız ve Altay gibi lehçeler müstesna) sadece ilk hecede, diğer ünlüler her yerde bulunabilir.

4. Türkçede dudak (labial), dış-dudak (labiodental), dış eti (alveolar), ön damak (palatal), arka damak (velar) ünsüzleri vardır. Güney Afrika'daki Hoysan dillerinde olduğu gibi şaklamalı (click) ünsüzler, Dravid dillerinde olduğu gibi kıvrık dil ucu (retroflex), Fransızcadaki *r* gibi küçük dil (uvular), Arapçadaki gibi yutak (pharyngeal) ve gırtlak (glottal) ünsüzleri yoktur.

5. Başta bulunamayan ünsüz sayısı epeyi fazladır: *c, f, ğ, h, l, m, n, r, v, z*. Türkiye Türkçesinde ve birçok Türk lehçesinde sonda bulunamayan ünsüzler de vardır: *b, c, d, g*.

6. Ünsüz birikmesi (cluster) Türkçede yoktur. Yani hece başında birden fazla ünsüz ve hece sonunda (bazı çiftler müstesna) birden fazla ünsüz yan yana bulunamaz. Örnek olarak, Hint-Avrupa dillerindeki *kral, klasik, stres, sfenks*; Arapçadaki *ilm, vecd, fıkır* gibi kelimelere Türkçede rastlanmaz.

7. Çince, Japonca ve bazı Amerikan yerli dillerinde sadece açık hece bulunur, yani ünsüzle hece bitmez. Türkçe birçok dünya dili gibi hem açık, hem kapalı hecelere sahip bir dildir.

8. Kelime içindeki tek ünsüzler Türkçede mutlaka kendilerinden sonraki ünlüyle hece kurarlar: *a-ra-da-ki*. Bu kelime *ar-ad-ak-i* olarak hecelere bölünmez.

Daha başka özelliklerden de bahsetmek mümkündür. Bunlar bence en önemlileridir ve birçok dile göre Türkçeyi ayırt edicidir. Bilinen ilk metinleri 8. yüzyılın birinci yarısına ait olan ve 11. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış büyük bir sözlüğe sahip Türkçenin bu özellikleri o tarihlerden bugüne de hemen hemen hiç değişmemiştir.

Kaynaklar

- Bomhard, Allan R. – Kerns, John C., *The Nostratic Macrofamily – A Study in Distant Linguistic Relationship*, Berlin . New York, 1994.
- Ercilasun, Ahmet B., “Askerlikte Onlu Sisteme Türklerin Katkıları”, *Makaleler – Dil-Destan-Tarih-Edebiyat* (Yayına Hazırlayan: Ekrem Arıkoğlu), Ankara, 2007.
- Greenberg, Joseph H., *Indo-European and Its Closest Relatives – The Eurasiatic Language Family*, Volume 1. *Grammar*, Stanford, 2000; Volume 2. *Lexicon*, Stanford, 2002.
- İlliç-Svitiç, V. M., *Opit sravneniya nostratiçeskix yazıkov*, Moskva, 1971.
- Ruhlen, Merritt, *On the Origin of Languages*, Stanford, 1994.